

Dr Momčilo Pavlović, dr Božica Mladenović, *Kosta Milovanović Pećanac, 1879-1944, Biografija*, Institut za savremenu istoriju, Filozofski fakultet u Kosovskoj Mitrovici, Udruženje ratnih dobrovoljaca 1912-1918, njihovih potomaka i poštovalaca, Beograd, 2003, str. 362.

Početakom 2003. godine Institut za savremenu istoriju je, u saradnji sa Odsekom za istoriju Filozofskog fakulteta u Kosovskoj Mitrovici i Udruženjem ratnih dobrovoljaca 1912-1918, njihovih potomaka i poštovalaca, objavio biografiju Koste Milovanovića-Pećanca. Zahtevnog i izazovnog posla pisanja životopisa četničkog vojvode prihvatila su se dva istoričara, Božica Mladenović i Momčilo Pavlović. Razlozi za to proističu iz dužine perioda u kojem je živio i delovao Pećanac, a koji počinje krajem XIX i seže skoro do polovine XX veka i obuhvata više istorijskih epoha, i iz činjenice da je reč o čoveku koji je tokom života proživio »otprilike koliko i desetak ličnosti, koji žive na uobičajeni način«, kako to procenjuju autori na samom početku svog rada, u *Predgovoru* (str. 7-15).

Međutim, autori dalje skreću pažnju da izvorna građa za pisanje biografije nije bila ni izdaleka izdašna kao Pećančev život, i da je istorijsko znanje o ovoj ličnosti više decenija bilo potiskivano i obavijeno velom ćutanja ili mržnje od strane ideološkog protivnika i pobedničke strane u građanskom ratu, u kojem je i Pećanac aktivno učestvovao protiv budućih pobednika i time poništio u njihovim očima celokupno svoje ranije delovanje i nacionalni rad. I pored ovih teškoća i prepreka, autori su na osnovu sačuvane arhivske građe, memoara, beleški aktera,

štampe, usmenih svedočanstava i probrane literature, prišli, kako sami ističu, ne rehabilitaciji, već »hladnokrvnoj istorijskoj rekonstrukciji života i dela«, tražajući za razlozima angažovanja u ratu i miru, ove izuzetno kompleksne ličnosti, četnika, vojvode, javnog radnika, ali i običnog građanina i porodičnog čoveka, u čijoj se ličnoj i porodičnoj tragediji može nazreti i tragična istorijska sudbina srpskog naroda u XX veku.

Život junaka ove knjige podeljen je na 5 celina koje uglavnom prate istorijska zbivanja u vremenu i na prostoru gde je živio i delovao, tako da se posle perioda četovanja do 1912. godine, obrađuje ratovanje u balkanskim, a potom i u I svetskom ratu (1912-1918), zatim aktivnost u Kraljevini SHS-Jugoslaviji (1918-1941) i na kraju učešće u ratu 1941-1944. godine. Na kraju se sumiraju rezultati života i rada Koste Pećanca i zasvođuje se njegov životni put i tragedija, njegova i njegove porodice, posle čega sledi kratak zaključak. Knjiga je opremljena i spiskom izvora i literature, registrom imena i biografijama autora.

U prvoj glavi pod naslovom *Mladost* (str. 17-46) Božica Mladenović (koja je pisala biografiju do 1918. godine) daje prikaz Pećančevog tragičnog detinjstva, koje je utisnulo snažan pečat na njegov karakter (čvrstina, hrabrost, opreznost, nepoverljivost) i uveliko uticalo na nje-

gov životni put i opredeljenje. Želja za borbom i zaštitom srpskog naroda na prostoru turske imperije odvela je mladog Pećanca u četnike gde se vrlo brzo istakao, postao vojvoda, stekao slavu i začeo legendu o sebi. Govoreći o Pećančevom četovanju, borbama, podvizima i junaštvu, autor daje i osnovne opšte podatke o organizaciji, ciljevima i delovanju četnika na teritoriji Makedonije i Kosova i Metohije od 1903. do 1912. godine. Međutim, u istom periodu, mladi vojvoda formira porodicu, te su na kraju prve glave dati podaci o njegovoj ženidbi, supruzi Sofiji i deci.

Međutim, miran porodičan život vrlo brzo je prekinut Balkanskim ratovima u kojima je Pećanac učestvovao kao redovan vojnik Moravske divizije drugog poziva III armije, o čemu se govori u glavi koja nosi naslov *Ratovanje 1912-1918* (str. 47-57). Njegov ratni učinak je opisan detaljnije ukoliko je sam ostavio svedočanstvo o svom učešću (kao što je slučaj sa ulaskom vojske u Prištinu u I balkanskom ratu), a ukoliko njegovih zapisa nema, izložene su u širokim potezima aktivnosti njegove divizije (u slučaju II balkanskog rata).

Sličan je postupak primenjen i na početku glave *Prvi svetski rat 1914-1918* (str. 59-126). U prvim godinama rata junak ove knjige je delio trijumf i muke ostalih srpskih vojnika u bitkama 1914. i pri povlačenju preko Albanije, te je autor, u odsustvu podataka o delovanju samog Pećanca, uglavnom opisao ratna zbivanja i nevolje, posebno se osvrnuvši na početak Pećančeve porodične tragedije (smrt dva deteta u okupiranoj Srbiji).

Međutim, krajem 1916. godine Kosta Pećanac izbija u prvi plan vojnih

aktivnosti na Balkanu pošto ga je Vrhovna komanda srpske vojske poslala kao izaslanika na jug Srbije sa zadatkom da organizuje otpor u narodu i podrži savezničku ofanzivu koja je pripremana. Uprkos ugledu u narodu koji je uživao i daljem razvoju već začete legende o sebi kao narodnom zaštitniku i borcu, Pećanac je u događajima 1916-1918. godine bio podređen stihijskim zbivanjima i samo sledio opštenarodni bunt nad kojim nije uspeo da ostvari kontrolu, što je imalo kobne posledice posle gušenja preurnjenog Topličkog ustanka 1917. godine. Autor zaključuje da je četnički vojvoda, kao vojnik a ne političar, slepo izvršavao povereni zadatak i nosio preteško breme vojne i nacionalne odgovornosti, bez sposobnosti i svesti da kontroliše potčinjene i da utiče na razvoj događaja koji ga je nosio.

Odgovornost za prerani početak ustanka, a time i za njegove kobne posledice, pokrenuta je neposredno po završetku rata i Anketni odbor Narodne skupštine je oslobodio Pećanca krivice kao nedoraslog situaciji, a odgovornost preneo na Vrhovnu komandu i Vladu. Ova afera je označila početak njegovog života i rada u međuratnom periodu, koji je Momčilo Pavlović obradio u glavi *UKraljevini SHS – Jugoslaviji 1918-1941* (str. 127-166). Ovaj mirnodopski period je za Pećanca i njegovu porodicu značio oporavak od ogromnih ratnih patnji (do kraja rata porodica Pećanac je izgubila još jedno dete), i bio je ispunjen negovanjem tradicije četništva i Topličkog ustanka, pomaganjem saboraca, otkrivanjem spomenika, objavljivanjem spomenica, govorima na prigodnim proslavama, nacio-

nalnim radom, rastom popularnosti, ali i materijalnom oskudicom i problemima, političkim angažmanom (u Demokratskoj stranci), unutarpartijskim borbama i neuspešnim kandidovanjem na izborima, spisateljskim radom (uglavnom svedočanstva o četovanju i ratovanju) i aktivnostima u Udruženju četnika čiji je predsednik Pećanac bio od 1932. do 1941. godine.

Autor je već u ovom delu teksta, diskursom o ratnim planovima jugoslovenske vojske i mestom gerile, tj. četnika u njima, kao i uticajem Koste Pećanca na njihovo oblikovanje, napravio uvod za finalnu glavu knjige pod naslovom *U ratu 1941-1944* (str. 167-315). Ova glava, koja je obimom najveća, govori o učešću vojvode Pećanca i njegovih četnika u građanskom ratu na tlu Srbije, njihovom ulogu i značajem u njemu i rezultatima njihovog vojnog angažovanja. Uloga Koste Pećanca u ratu sagledana je sa stanovišta legitimnosti njegove gerilske akcije i zasnovanosti njegovog komandovanja svim četničkim odredima na njegovom ugledu u narodu i odlukama vrhovne vojne vlasti uoči rata, kroz formiranje četničke organizacije na tlu Srbije i sprovođenje pravila i discipline nasleđenih još iz četovanja s početka veka. Pored borbenih aktivnosti četničkih odreda Koste Pećanca, početnog otpora okupatoru i vrlo brzog stupanja u saradnju sa Nemcima, autor u nekoliko poglavlja analizira odnos Pećanca sa potčinjenim vojvodama, kao i sa drugim stranama u krvavom građanskom ratu koji se na tlu Srbije vodio od 1941. godine: Milanom Nedićem i njegovom vladom, Ljotićevim dobrovoljcima, četnicima Draže Mihailo-

vića i partizanskim pokretom na jugu Srbije (str. 210-298).

Poučen tragičnim ličnim i narodnim iskustvom iz Prvog svetskog rata i Topličkog ustanka i realnim odnosom snaga, Pećanac je sve snage svoje organizacije usmerio na saradnju sa Nemcima, na održavanje reda i mira u Srbiji, kao i na borbu protiv komunista, koji su kao »anacionalna« grupacija »za račun tuđina« podigli »preuranjen ustanak«, remetili red i mir i tako navlačili na narod gnev i surove represalije okupatora. Taktika čekanja, izbegavanja odmazdi, čuvanja napućenog naroda i saradnje sa okupatorom i Nedićevom vladom nije dala dobre rezultate, umanjila je Pećančev ugled u narodu, što je, uz stalno nepoverenje Nemaca, osipanje redova, unutrašnje nesuglasice, trvenja i intrige, finansijske spletkе i optužbe, nedisciplinu i zločinstva, neslaganje i sukobe unutar »nacionalnog bloka«, dovelo do inkorporiranja četnika Koste Pećanca u zvanične jedinice Srpske državne straže i dobrovoljaca, a krajem 1942. godine i do njihovog raspuštanja.

Nesuglasice sa ostalim nacionalnim i antikomunističkim snagama oko ličnog vodstva, strategije i saradnje sa okupatorom, zadavale su Kosti Pećancu ništa manje muke nego borba protiv komunista i na kraju su bile i kobne po njega. Već ostarelog i bolesnog vojvodu, bez ikakvog vojnog značaja i uticaja, sa svega pedesetak četnika u ličnoj pratnji, likvidirali su maja 1944. kod Soko banje četnici Draže Mihailovića, koji su ga smatrali izdajnikom i saradnikom okupatora. Pokušavajući da na osnovu raspoloživih izvora rekonstruiše tragičan kraj Koste

Milovanovića-Pećanca, autor na kraju upućuje na niz nepoznanica i nerazjašnjenih pojedinosti u vezi sa njegovom smrću (da li je zaklan ili streljan, kada i gde je ubijen, ko ga je ubio, gde je sahranjen i da li su ga izdali najbliži saradnici).

Epilog životne priče junaka ove knjige iznet je u završnoj glavi, a njegov životni put sumiran je u samom naslovu – *Vojvoda Pećanac – od nacionalnog heroja do ratnog zločinca (str. 315-330)*. Vojvoda je posmrtno proglašen za ratnog zločinca, optužen za otvorenu saradnju sa okupatorom, borbu protiv komunista i teror nad narodom. Ovim činom je izbrisana (a potom i izvitoperena) celokupna ranija Pećančeva delatnost, zaboravljene zasluge za opstanak i oslobođenje srpskog naroda u Makedoniji i Kosovu i Metohiji, potisnuti uspesi i ordeni iz I svetskog rata i srušen oreol nacionalnog heroja i legendarnog četničkog vojvode. Ličnu tragediju pratila je i porodična. Sin Milan je proglašen za ratnog zločinca i streljan po ulasku partizana u Beograd, oktobra 1944. (ni njemu se ne zna grob). Rat su preživele žena Sofija, snaha Roksanda Vasiljević (Milanova supruga) i jednogodišnji unuk Kosta Milovanović,

koje su u posleratnom periodu čekala nova iskušenja.

Posle analize sadržaja, treba reći da atraktivnost i tragičnost života glavnog junaka, kao i umešno pripovedanje i dopadljiv stil autora, čine ovu knjigu čitljivom i pristupačnom širem krugu publike. Međutim, pored zanimljivosti i pristupačnosti sadržaja, u knjizi je ostao nepovredjen historiografski metod, primetna je stroga analiza događaja i smeštanje života i rada glavne ličnosti u kontekst vremena i prostora. Posebno treba istaći odsustvo svakog ideološkog suda i stava, i potpunu hladnokrvnost i oštru objektivnost autora pri analizi zbivanja i odnosa u građanskom ratu i učešća i doprinosa glavnog lika u njemu. O izvornoj podlozi svedoči i niz arhivskih dokumenata objavljenih u knjizi, a njenoj slikovitosti doprinosi mnoštvo fotografija iz porodične arhive Pećančevih potomaka, koje po prvi put, posle decenija skrivanja, izlaze na svetlo dana i svedoče o liku Koste Pećanca, o čijem životu i delu sama knjiga daje novu, detaljnu, celovitu, ali, naravno, ne i potpunu i konačnu sliku.

Mr Dragomir BONDŽIĆ